

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 16, Mart 2018, s. 360-381

Dr. Öğr. Üyesi Semih ZEKA

Erciyes Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı,

zekasemih@hotmail.com

TAAŞŞUK-I TAL'AT VE FITNAT ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özet

Şemsettin Sami, Tanzimat Dönemi edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Osmanlı toplumundaki değişmelere akılcı bir pencereden bakan Şemsettin Sami, düşüncelerini Türk edebiyatının ilk romanı Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'a yansıtır. O, bu eserinde öncelikle, değişen Osmanlı toplumunda bireyin karşılaştığı sorunları tek başına çözmesinin ve hayatı üzerine kararlar alabilmesinin üzerinde durur. Yazar, evlilik bağlamında genç yaşta evlilik, görücü usulü, evlenecek kişilerin eşit statüde olması, sabır, nikâh şekli, birbirini seven gençlerin ayrılmaması, çiftler arasında yaş farkı hakkında düşüncelerini ifade eder. Erkek egemen toplumda kadının durumunu ele alırken eğitim çerçevesinde karma eğitime, kız çocuklarının gidebileceği okulların olmamasına, eğitimin toplumdaki değerine, çocuk yetiştirmeye, Arap harflerinin kullanımına yönelik düşüncelerini ifade eder. Bunların yanında romanda yazar, batıl inançlara, masallara, tabiata ve esarete dair kanaatlerini belirtir.

Anahtar Kelimeler: Şemsettin Sami, kadın, eğitim, Tanzimat Edebiyatı

AN ANALYSIS ON TAAŞŞUK-I TAL'AT AND FITNAT

Abstract

Şemsettin Sami is one of the important names of Tanzimat period literature. Semsettin Sami who looks at the changes in the Ottoman society from a rational window, reflects his thoughts on the first novel of Turkish literature, Taaşşuk-ı Ta-

lat and Fıtnat. In this work, he first focuses on the individual solving the problems that he/she faces in the changing Ottoman society and making decisions about his/her life. In the context of marriage, the author expresses his thoughts about marriage at a young age, arranged marriage, equal status of married persons, patience in a marriage, marriage-style, separation of young people who love each other, and age differences among couples. In male-dominated society, while the writer is dealing with the situation of the woman, he expresses his thoughts about co-education, the problem that girls do not have schools to go, the value of education in the society, raising a child and using Arabic letters. Beside these, the writer of the novel states his opinions about nature, slavery, superstitions and fairy tales,

Key Words: Şemsettin Sami, woman, education, Tanzimat literature

GİRİŞ

1872 yılında Hadika gazetesinde tefrika edilmeye başlanan Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat, İstanbul'da Aksaray'da annesi Saliha Hanım ve dadısı Ayşe Kadın ile birlikte yaşayan Tal'at'ın evinde başlar. Saliha Hanım, eşi Rıfat Bey ile okuldan tanışmış birbirlerini severek evlenmiş ve Rıfat Bey ölene dek mutlu bir aile hayatına sahip olmuş bir kadındır. Bundan dolayı da Saliha Hanım oğlu Tal'at'ın anlaştığı bir kız ile evlenmesi taraftarıdır.

Babasının yol göstericiliğinden mahrum bir şekilde eğitim gören ve devlet kalemlerinden birinde memur olan Tal'at, bir gün tütün alırken Hacıbaba isimli tütüncünün dükkânının üstündeki cumbada Fıtnat'ı görür ve ona âşık olur. Hacıbaba, Ali Bey'in sebepsiz boşadığı, Fıtnat'a hamile iken evinden uzaklaştırdığı Zekiye Hanım ile evlenmiş biridir. Bir süre sonra Zekiye Hanım ölmüş ve Ali Bey ile Zekiye Hanım'ın kızları Fıtnat da Hacıbaba ve onun üvey annesi Emine Hanım ile yaşamaya başlamıştır.

Hacıbaba tarafından dışarı çıkarılmayan Fıtnat cumbadan Tal'at'ı görür ve ona âşık olur. Kadın kılığına giren ve Fıtnat'ın nakış öğretmeni Şerife Hanım'ın nakış öğrencisi olan Tal'at, Ragibe ismiyle ve Şerife Hanım'ın teklifiyle okuma yazma öğretmek amacıyla Fıtnat'la bir araya gelir. Şerife Hanım, Ali Bey'in konağında bir cariyeye nakış dersi vermiş olduğundan bir gün Ali Bey'e evlenmek için Fıtnat'ı tavsiye eder. Hacıbaba da buna onay verir ve Fıtnat, Ali Bey ile evlendirilir.

Hacıbaba, Fıtnat'ı dinlenmesi için bir arkadaşının Üsküdar'daki konağına gönderir. Burası Ali Bey'in konağıdır. Kendisine yaklaşmayan Fıtnat'a anlayış gösteren Ali Bey, onun bir başkasını sevdiğini fark eder. Bir süre sonra Ali Bey, Fıtnat'ın boynundaki muskayı okur ve Fıtnat'ın kızı olduğunu anlar. Bu sırada Fıtnat, odasında intihar etmiştir. Konağa Ragibe kılığında gelen Tal'at ağır bir hastalıktan çıkmış olmanın ve Fıtnat'ı kanlar içinde görmenin etkiyle orada ölür. Bir süre sonra Ali Bey de delirir.

1839 yılında yayımlanan Tanzimat Fermanı ile Batılılaşmayı devlet politikası haline getiren Osmanlı Devleti'nde dünyayı değerlendirişte farklılaşma başlar. Toplumda bireylerden eğitime geleneksel yaşamdan tabiatın algılanışına görülen bir değişimden söz etmek mümkündür.

TİDSAD

Bu değişimin yansıdığı alanlardan biri de edebi eserlerdir. Bu eserlerden biri de Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı romanıdır. Bu çalışmada Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı roman bu bağlamda değerlendirilmiştir.

1. Değişen Osmanlı Toplumunda Birey

1.1. Tal'at'ın Bireysel Teşebbüsü

Roman türü, bireyin egemen olduğu bir dünyayı önemser. Bu öyle bir dünyadır ki okuyucu anlatılan birey nezdinde kendini bulur. Don Kişot ile roman türü, bireyi ön plana çıkarır çünkü romanda önemli olan “bireyin varoluşunun” anlatılmasıdır. (Dilber, 2013; 5-6) Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı romanda yazar, toplumun kurulu düzeni içinde hareket etmeyen kendi bireysel teşebbüsü ile geleceğine yön vermeye çalışan Tal'at'ı anlatır.

Tal'at, Hacıbaba adıyla anılan Mustafa Efendi'nin tütün dükkânından tütün alırken dükkânın üstündeki cumbada Fitnat'ı görür ve onun etkisinde kalır. Kaleme gitmesine rağmen aklında hep cumbada gördüğü bu kız vardır. Adını bilmediği bu kız hakkında ilk bilgileri her zaman alışveriş yaptığı tütün satıcısının dükkânında alır. Tütüncü ile ihtiyar bir adam arasında geçen konuşmada Hacıbaba'nın ticaretle meşgul iken iflasın eşiğine geldiğini ama evlendiği bir kadının mirası sayesinde durumunu düzelttiğini, bu mirasın kadının bir önceki kocasından olan kızına kaldığını, bu kız da kimseye göstermediğini öğrenir:

“İhtiyar – Haa, kızı hiç evinin kapısından çıkarmaz. Taassubundan mı? Kıskancından mı? Korkusundan mı? Ne bileyim. Tuhafı neresi ki görücü kadın da sokmaz evine “Evlendirecek kızım yok.” diyor. Ne ümidi var? Anlayamam. Malı elinden gitmesin diye biçare kızı evlendirmeyecek mi ne yapacak?”(Sami, 1999; 40)

Bu konuşmada Tal'at, Hacıbaba'nın “kızı, evinin kapısından çıkarmaz.” ve “Görücü kadın evine sokmaz.” biri olduğunu öğrenir. Tal'at, Hacıbaba'nın evinden çıkan nakış öğretmeni Şerife Hanım'ı takip eder. Kadının peşinden önce Aksaray'a iner, Muratpaşa'dan geçer, Yüksekaldırım'a çıkar. En sonunda Odabaşı'na geldiklerinde Şerife Hanım bir eve girer. Burada Tal'at bir saka ile konuşur:

“-Saka baba, burada bizim... Efendi'nin evi var, galiba şu köşedeki olmalı, değil mi?

-Yoğ, o nağış ustası Şerufe Hanım'un evidir.

-Tuhaf. Ya onun evi nerede olmalı acaba?

-Bu mahallede öyle adam yoğ.

-Yanlış tarif etmişler öyleyse.” (Sami, 1999; 52)

Bireysel teşebbüsü neticesinde Şerife Hanım'ın kim olduğunu öğrenen Tal'at, Fitnat ile buluşmak için düşünmeye başlar: “-Ha. Kıza nakış göstermeye gider. Bunu tenhaca bulup da keşf-i râz etsem... Yok, yok. O olmaz.... Fakat mademki ustasıdır, kız elbette bazı defa bunun

evine gelecek... Yolda rast gelsem de kendisine muhabbetimi arz etsem... Lâkin, ne diyorum... O kapıdan çıkmaz da buraya kadar mı gelecek!..." (Sami, 1999; 52) Bu sırada gözüne bir kadının ilişmesi ile Tal'at'ın aklına kadın kılığına girip Şerife Hanım ile konuşmak gelir. Ertesi gün bu fikrini gerçekleştirmek için çalışmaya başlar:

"Ertesi gün, sabahla kalkar. Gece kurduğu hulyâ üzere Beyoğlu'na geçer. Bir modist dükkânından kendi saçına muvafık bir yapılmış saç alır. Oradan dönüp Bedestan Kapısı'na gelir. Biraz kullanılmış bir karı rubası, yani bir gömlek, bir entari, bir şalvar, bir çarşaf, bir yazma yemeni alır; bir ufak bohça yapar, bir çocuğun eline verir, Bayezit'a doğru çıkar. Bir de saate bakar ki, dokuzu geçmiş. O günün tebdil-i kıyafete müsait olmadığını anlar. Aşağı iner, bohçayı mühürler, tanıdığı bir dükkâna bırakır. Hacıbaba'nın dükkânı önünden geçerken bir de cumbaya göz atar. (...)" (Sami, 1999; 53)

Tal'at'ın aklına Şehzadebaşı'ndaki kiralık evlerinin boş durduğu gelir. Ertesi günü bu eve gider kıyafetlerini değiştirir, Şerife Hanım'ın evine gitmeye hazır hale gelir. Şerife Hanım'ın evine gidip onunla konuşmaya başladığında önceden düşündüğü için isminin Ragibe, bir müderisin kızı olduğunu, annesinin on beş sene önce öldüğünü, babası okumaya yazmaya özen göstermesine rağmen kendisi hevesli olsa da nakışa dikişe izin vermediğini anlatır. Kendisinden nakış dersi almak isteğini belirtir. Bunu "sesini kız sesine benzetmeye çalışarak" yapar. Bu isteğinin kabul edilmesi ile Tal'at Şehzadebaşı'ndaki boş evde kıyafetlerini değiştirip hem Şerife Hanım'ın evinde nakış derslerine hem de kalemdeki görevine devam eder.

Şerife Hanım bir gün nakış dersi sırasında Ragibe'nin Fıtnat'a okuma yazma öğretmesi amacıyla Hacıbaba'dan izin alır. Tal'at, Fıtnat'ın evine girmeyi başarır. Böylece Tal'at, Fıtnat ile bir araya gelememe sorununu bireysel gayreti ile çözer. "Böyle durumlarda çoğunlukla araya başka tanıdık kadınların konulduğunu, Şair evlenmesi oyunundan ve diğer bazı romanlardan hatırlamaktayız. Fakat burada Tal'at'ın böyle bir iletişimi, bizzat kendisinin yapmaya çalışması, kendi iradesini kendisinin kullanmak istemesinden kaynaklanmaktadır." (Balci, 2015; 53)

1.2. Gelecekleri Hakkında Karar Alan Gençler

Okul çağındaki Saliha Hanım ve Rıfat Bey, anne ve babaları kabul etmese de büyüdüklerinde başka biriyle evlenmeyeceklerine birbirlerine söz verirler. Bu kendi hayatları hakkında kararlar alabilen yeni neslin örneğidir. İleride toplum ne yaparsa yapsın bu isteklerinden vazgeçmeyecekleri noktasında anlaşılır ve bu anlaşmayı da kâğıda dökerler. Bu anlaşmada Rıfat Bey beşikten mezara kadar sevgilerinin baki kalacağını, birbirleriyle evlenmeme durumunda intihar etmezlerse soysuz olduklarını yazar. Anlaşma metninin bir örneğini çıkaran Rıfat Bey, Saliha Hanım ile bu kâğıtları imzalar. Anlaşma metninin bir nüshası Saliha Hanım'da diğeri Rıfat Bey'de kalır.

Yukarıda sözü geçen anlaşma, Rıfat Bey ile Saliha Hanım'ın hayatları üzerinde söz hakkının sadece kendilerine ait olduğunu ifade etmelerinin ve herkesten bağımsız hareket etmelerinin bir göstergesidir. İleriki dönemlerde Saliha Hanım, yaşı ve yaşmaklanması ve kız erkek beraber eğitim görememesi nedeniyle okuldan ve Rıfat Bey'den ayrı düşer. Lakin bu dönemde

yani Saliha Hanım on altı Rıfat Bey on sekiz yaşına gelene kadar gizlice mektuplaşırlar. Böylece bir araya gelememenin etkisini mektuplar vasıtasıyla giderirler. Lakin bir gün Saliha Hanım'ın annesi kendisini “mâl-dâr” ,”zengin”, “kişizâde”, bir adam ile evlendirmeyi düşündüklerini Saliha Hanım'a ifade eder. Buna Saliha Hanım'ın tepkisi “-Aa!.. Anne!.. İşte, dedim a... Evlenmem vesselâm... Zorla beni evlendirmek isterseniz evlendiriniz... Benim rızamı niye sorarsınız?.. Ben şimdilik evlenmem...”(Sami, 1999; 26) şeklinde olur. Bu Saliha Hanım'ın alışılmış düzene karşı duruşudur.

“Romantizm, insanla tabiat arasında sıkı bir münasebet kurmuştu. Bu görüş tarzı Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatına da girmiş ve Batı'da olduğu gibi cemiyetin sun'î kaide, görenek ve geleneklerine karşı kuvvetli bir silah olarak kullanılmıştır.” (Kaplan, 2010;81) Geleneksel toplum düzeninde birey toplumun getirdiği kurallar içinde hareket etmek zorundadır. Bu düzen içinde bireyin kişisel kararları dikkate alınmaz. Birey toplumun devamı için vardır. Saliha Hanım'ın bu karşı çıkışı kişisel tercihleri ile bireyin değerli olduğunu gösterir. Birey olarak Saliha Hanım “cemiyetin sun'î kaide, görenek ve geleneklerine karşı” adeta kendi değerini ailesi şahsında topluma kabul ettirmek çabası içindedir.

İstemediği birisi ile evlendirilme durumu ile karşı karşıya kalan Saliha Hanım kaderine boyun eğmek yerine bu duruma bir çözüm yolu bulma gayreti içine girer. Çözüm yolu olarak da Rıfat Bey'in içgüveysi olması aklına gelir. Rıfat Bey'e derhal mektup yazan Saliha Hanım, mektubunda Rıfat Bey'in babasının olumsuz davranışları göz önünde bulundurulması nedeniyle kendisiyle evlendirilmediğini ve içgüveyi olması durumunda işin değişebileceğini ifade eder.

Rıfat Bey'in annesi Kamile Hanım Saliha Hanım'ın annesi ve babası ile konuşur; ama onları ikna edemez. Bunun üzerine Saliha Hanım ve Rıfat Bey intihara yönelirler. Burada intihar bu toplumsal düzene karşı bulunmuş bir çözüm yoludur. İntihar kararlarını birbirlerine mektupla bildirirler ki bu mektubu Saliha Hanım'ın annesi okuyunca kızının ciddiyetini anlar ve onların evlenmesine kocası ile mani olmaz. Bu durum Saliha Hanım ve Rıfat Bey'in bireysel varoluşlarının ebeveynleri dolayısı ile toplum tarafından tanınmasıdır.

Saliha Hanım gibi Fıtnat da Tal'at'dan başka biriyle evlendirileceğini duyduğunda bu karara itiraz eder: “-İstemem... Valideciğim!.. İstemem... Kibarlık istemem. Büyüklük istemem. Mal istemem. Devlet istemem... Gönlümün istediğini isterim. Gönlüm şad olsun da yiyecek ekmeğim olmasın... Giyecek rubam olmasın... İstemem... İstemem...” (Sami, 1999; 90) İstemediği biri ile evlendirilmesi durumunda intihar edeceğini söyleyen Fıtnat açık açık Tal'at'ı sevdiğini Emine Hanım'a belirtir: “-Ragıbe Hanım'ın kardeşini... İşte onu seviyorum... Beni evlendirmek isterseniz ona verin, başkasına varmam. Varmam...” (Sami, 1999; 91)

Bu noktada önemli olan şu ki Hacıbaba ve annesinin Fıtnat'ı istemediği biriyle evlendireceklerini anlamalarıdır. Bunun için de Fıtnat'ı istemediği bir adamla ancak onu kandırarak evlendirebilirler. Ali Bey ile kendi rızası dışında evlendirildiğini ve Tal'at ile bir araya gelemeyeceğini düşünen Fıtnat intihar eder. Fıtnat babası ile evlendirildiğini öğrenmeden önce intihara teşebbüs etmiştir. Bu da gösteriyor ki o, babası ile evlendiği için değil kendi bireysel varoluşu göz ardı edildiği için canına kıymıştır. Fıtnat'ın intiharı, tercih hakkını dolayısı ile bireysel varoluşunu görmezden gelen toplumsal düzene bir başkaldırıdır.

TİDSAD

2. Evlilik

2.1. Erken Yaşta Evlilik

Ayşe Kadın Tal'at'ın üzüntülü halinin ardında evlenme yaşına gelmesini görür ve onun hemen evlendirilmesini önerir. Ayşe Kadın'a göre yirmi yaşına gelmiş bir delikanlı üzgün görünüyorsa bunun sebebi evlenmemiş olmasıdır. Buna karşın Saliha Hanım oğlunun yaşını evlilik için küçük olarak değerlendirir.

Erken yaşta evlilik daha çok kırsal kesim insanların başvurduğu bir yoldur. Gençlerin bir an önce evlendirilmesi düşüncesi, kızların ailesince sofradan bir boğazın eksilmesi erkeklerin ailesince bir an önce yeni iş gücü sağlayacak çocukların dünyaya getirilmesi isteğinin bir sonucudur. Bunun yanında kırsal kesimde yeni evlilerin etrafında geniş ailenin korumacı duvarı böyle bir teşebbüsün psikolojik alt yapısını oluşturur.

Saliha Hanım ve oğlu Tal'at şehirlidir. Talat, eğitim görmüş, devlet kaleminde bir memurdur. Onun toplumda tutunması çocuklarının sayısı ile ya da tarlasından kaldıracığı ürünün miktarı ile değil memuriyette ilerlemesi ile gerçekleşecektir. Bunun için onun bir an önce evlenip çoluk çocuğa karışması gerekmez. Saliha Hanım ve Tal'at geniş bir ailenin maddi ve manevi güvencesinden de yoksundur. Bu nedenle Saliha Hanım'ın genç yaşta evliliğe karşı oluşu, şehirlileşen, eğitimle toplumda belli bir yere geleceğine inanan ve geniş ailenin manevi güvencesinden yoksun Osmanlı bireyinin hayat karşısındaki duruşu olarak değerlendirilebilir.

2.2. Görücü Usulü Evlilik

Ayşe Kadın İstanbul'da çoğunluğun yaptığı üzere mahalle mahalle dolaşıp Tal'at'a evlenecek kız bulmayı teklif eder Saliha Hanım'a. Saliha Hanım ise bu teklifi reddeder; çünkü bir kızı gelin olarak eve getirmek için onun güzel olması yeterli değildir. Onun için evlenecek kız güzelliğinin yanında akıllı ve afife olmalıdır. En önemlisi de oğlu ile anlaşması gerekir. Bunlara dikkat etmeden sırf çoğunluk yapıyor diye tanımadıkları biri ile oğlunu evlendirmesi durumunda çoğunluğun başına geldiği gibi evlerinde ya huzursuzluk olacak ya da oğlu ile gelini ayrılacaktır.

Saliha Hanım, merhum kocası Rıfat Bey ile evlenmesini anlatır Ayşe Kadın'a. Okul sıralarında tanışan Saliha Hanım ve Rıfat Bey birlikte ders çalışırlar. Bir gün Rıfat Bey, Saliha Hanım'ın evinde babası ile tanışır. Rıfat gittikten sonra Saliha Hanım'ın babası Rıfat Bey'in babasının sarhoş, kumarbaz ve müsrif olduğundan söz eder. Saliha Hanım'ın annesi ise Rıfat Bey'in annesi Kamile Hanım'ın edebinden, evine bağlılığından söz eder. Buradan hareketle Saliha Hanım'ın annesi kadınların evlendirilme şekline duyduğu tepkiyi dile getirir.

Saliha Hanım'ın annesine göre erkekler kadınları insan olarak görmezler ve bu sebeple kadınlar babaları tarafından istedikleri erkeklere bir hediye gibi verilirler. Aileler, kızlarını evlendirecekleri adamların karakterlerini araştırmadıkları gibi kızlarının onlarla geçinip geçinmeyeceklerini akıllarına dahi getirmezler; kızlarının tercihlerini dikkate almazlar. Kızların kendi rızaları dışında evlendirildikleri erkekler kimi zaman istenilen özellikleri haiz olmakla beraber

çoğunlukla bedensel ve ruhsal sorunları olan kişilerdir. Saliha Hanım'ın annesi bunların yanında kadınların herhangi bir bedensel kusurunun olması durumunda hayatı boyunca evlenemezken erkeklerin bedensel ve ruhsal yönden en dezavantajlılarının bile kadınların en güzeli, en akıllısı ile evlenebildiğini belirtir. (Sami, 1999; 15)

Böylece yazar görücü usulü ile gerçekleşen evlenmeleri, kadının kendi fikir, duygu ve değer sisteminin olacağı gerçeğinin görmezden gelinmesinin, kadınların toplum nazarında insan olarak görülmemesinin bir neticesi olarak sunar; Saliha Hanım'ın annesi vasıtası ile bu düşüncenin değiştirilmesi gereğini de okuyucuya hissettirir.

2.3 Evlenecek Kişilerin Eşit Statüde Olması

Karısını kovduğuna pişman olan Ali Bey bir kadın vasıtasıyla Zekiye Hanım'ın dönmesini ister. Zekiye Hanım'ın annesi ise bu kadına şu şekilde cevap verir:

“-Eğer karımdır diye isterse, mademki talik eyledi, artık karısı değildir ve istemeye hiçbir salahiyeti yoktur. Yok, eğer yeniden nikâh kıyacak gibi, kızımı isterse, bilmiş olsun ki ben kızımı satacak değilim. Kızıma efendi aramam. Kızımı evlendirmek, kendisine bir refik bulmak isterim. Öyle istediği vakit almak, istediği vakit kovmak isteyen adamlara esir edecek kızım yoktur. Benim kızım bir fakir kızıdır. Kendisi gibi bir fakir adamla evlensin de müsavat üzere yaşasın. Sizin efendi de kendine munasip bir karı bulsun.” (Sami, 1999; 82)

Zekiye Hanım'ın annesinin verdiği cevapla ebeveynlerin kızlarını evlendirirken ona efendi değil eş olacak bir adamı tercih etmeleri gerektiği vurgulanır. Karısını istediği zaman evinden kovacak ve istediği zaman evine alacak adamlar kendilerine eş değil esir ararlar. Böyle bir durumla karşılaşmamak için de eşler arasında duygusal, düşünsel ve maddi eşitliğin olması önemli bir gerekliliktir.

2.4. Evlilikte Sabır

Ali Bey'in Zekiye Hanım'ı evden kovduktan sonra yaşadıkları evlilikte sabrın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bir anlık öfkeyle, erkek olması hasebiyle kendisine verilen imkândan da yararlanarak karısını boşayan Ali Bey daha sonraki dönemini ıstırap içinde geçirir. Dönme teklifini Zekiye Hanım tarafı kabul etmediğinde Ali Bey “odasında kapanarak birkaç gün hiç çıkma(z). Bir düziye ağl(ar).” (Sami, 1999; 82) On beş ay sonra karısının evlenmesi üzerine “Kederi iki kat ol(ur).” (Sami, 1999; 83)

Ali Bey, Zekiye Hanım'ı boşayıp evden kovmasının üzerinden on beş on altı sene geçmesine rağmen karısını unutmaz. “Lâkin Ali Bey karısını bir dakika unutmadı. Çok defa görürlerdi ki, odasında kapanarak, karısından kendisine yadigar kalmış bazı eşyayı çıkarır ve önüne koyarak, saatlerle ağlardı.” (Sami, 1999; 83) Bu durum, evlilikte sabrın önemini gösterir. Toplumun kendisine vermiş olduğu haklardan yararlanarak bir anlık öfkeyle evlilikte yapılan davranışların, söylenen sözlerin bir ömür boyu sürecek ıstırapa sebep olabileceği vurgulanmış olur.

2.5. Nikâh Şekline Eleştiri

Romanda nikâh kıyılması işlemine bir eleştiri getirilir. Fitnat kendisini tanıtan Tal'at'a Ali Bey ile nikâhlandığını söyler ve bunu şu şekilde ifade eder:

“-Ah! Benim aklım başımda değildi. Benim ne “olur” ne “olmaz” demeye mecâlîm vardı. Lâkin, odamda, komşudan bir kız vardı. İmam, perdenin arkasından sorduğu vakitte, Emine Kadın baktı ki, ben cevap veremeyecektim, o kıza işaret etti ki benim yerine ikrâr etsin. İşte bu türlü, işi bitirdiler.” (Sami, 1999; 99)

Burada bir perdenin ardında duran imam evlenecek kadının yüzünü görememekte ve bir başka kadının cevabını nikâh için yeter şart saymaktadır. Böylece bu tür nikâhların ne gibi tehlikeleri beraberinde getirdiği gösterilir.

2.6. Birbirini Seven Gençlerin Ayrılmaması

Ali Bey, Fitnat ile nikâhlanır. Onunla Üsküdar'daki konağında yaşamaya başlar. Bununla birlikte Fitnat ile bir araya gelemez; çünkü Fitnat sürekli ağlar. Gece Fitnat'ın rüyasında Tal'at ismini sayıklaması üzerine Ali Bey, Fitnat'ın bu kişiyi sevdiğini anlar. Bu noktada onun tepkisi kırgınlık değil seven kişilerin arasına girmekten dolayı üzüntüdür.

“-Ah!.. Bir Tal'at sayıklıyor!.. Bu Tal'at kim?.. İşte onu seviyormuş!.. Ha!.. Anladım anladım... Bunun bu hâli, bu ağlaması, bu kederi hep budur... Tal'at... Tal'at... Ah! Bizi bu hâle getiren bu Tal'at'tır. Şüphem yok artık, kız onu seviyor!.. Beni sevmiyor!.. Elbette sevmeyecek, onu evvelden sevmiş... Şimdi onu bırakıp da beni nasıl sevebilir?... Hem de kendisi gibi bir güzel delikanlı olacak. O da bunu sevecek. Evet, sevecek. Sayıklamasından öyle anlaşılır. Ah!.. Bu güzel, o da güzel; birbirini seviyorlar... da visâle muvaffak olamasınlar... Bir daha görüşmek üzere ayrılınsınlar!.. Of! Ne müşkül şey!... Ah!.. Zavallı Fitnat'ın hakkı var ki öyle ağlıyor... Öbürü de böyle ağlayacak... Şüphe yok... Ah!.. Ah!.. Bunların muradına nail olamamalarına mani olan kim?.. Ben?... Ben?. Ah!.. Ben?!... Of!.. Benden böyle bir fenalık gelsin?... Benden?.. Benden?... Ben ki şimdiye kadar bir karıncanın canına kasd etmemişim... Ben böyle iki gencin canına kasd edeyim!.. Ben ki birinci karıma ettiğim muameleden dolayı vicdanım bir dakika yakamı bırakmıyor! Ben daha bir faciaya sebep olayım!..”(Sami, 1999; 121)

Ali Bey'in yukarıdaki ifadesinden anlaşıldığı üzere birbirini seven gençlerin “visal”ine engel olmak onların canına kast etmekten aşağı bir suç değildir; bir faciaya sebep olmaktır. Bu facia insanın yakasını bir ömür boyu bırakmayacak kertede vicdan azabının da kaynağıdır. Bir erkek başka bir erkeği seven bir genç kız ile evlenmeyi başarsa da onun sevgisine nail olması mümkün değildir; çünkü o genç kız bir kere o adamı sevmiştir. Böylece yazar, erkeklere birbirini seven gençlerin arasına giren kişilerin durumuna düşmemelerini salık verir.

2.7. Çiftler Arasında Yaş Farkı

Kırk beş yaşındaki Ali Bey on yedi yaşındaki Fitnat ile evlenir. Ali Bey'in bu konudaki ifadeleri yazarın çiftler arasındaki yaş farkına dair düşüncelerini belirtmeye imkân sağlar: (...) Ben şimdi kırk beş yaşında varım... Bu kız bana layık değil. Ben bu kızın babası olabilirim... Evet, zaten evladım yok. Ne olur şu kızı ben ahiret kızlığına kabul etsem de, şu Tal'at dediği maşukunu damatlığa alsam!..”(Sami, 1999; 122) Ali Bey'in bu ifadeleri ile yazar, çiftler arasında yaşça denkliğin önemini vurgular.

3. Erkek Egemen Toplumda Kadının Durumu

Ali Bey “bir gün bir maddeden dolayı” Zekiye Hanım'a darılır ve onu derhal boşadığı gibi evinden de kovar. Zekiye Hanım kendisinin getirdiği bir cariye ile ihtiyar annesinin yanına gider. Zekiye Hanım odasına çekilip ağlarken kadınların durumunu düşünür. Böylece yazar, bir kadının, Zekiye Hanım'ın, ağzından erkeklerin nazarındaki değersizliklerine karşı kadınların isyanını dile getirmiş olur.

Zekiye Hanım'a göre kadınların eşlerine sevgisi kalbîdir buna karşın erkekler eşlerine onları aldatmak için sevdiklerini söylerler. Karısını gerçekten seven bir erkek ortada hiçbir sebep yokken eşini kovmaz ve boşamaz. Bunun için erkeklerin sadakatine ve sevgisine inanmak kadınların bir kabahatidir. Zekiye Hanım, kadınların evlenirken bir hayat arkadaşı ile bir araya geldiklerini düşündüklerini erkeklerin ise kadınları bu gözle değerlendirmediklerini vurgular. Erkekler için sahip oldukları bir beygir veya bir araba eşlerinden daha önemlidir. Çünkü erkekler kadınları kolay elde edebilmekte ve kolay terk edebilmektedir. Zekiye Hanım, bu duruma kadınların bir müdahalesinin olamadığını çünkü hükmün erkeklerin elinde olduğunu söyler. (Sami, 1999; 78)

Yazar, kadının erkeklerin gözündeki değersizliğini Tal'at'a Ragıbe kimliği ile tecrübe ettirir. Tal'at, Şehzadebaşı'ndaki boş evlerinde kıyafetlerini değiştirip Şerife Hanım'ın evine gitmek üzere yola çıktığında erkeklerin tacizine uğrar: “(...)Çarşafa büründü. Eline bir ufak kadın şemsiyesi aldı, çıktı. Kapıyı kapayıp anahtarı cebine soktuğu gibi, soluğu Odabaşında aldı. Giderken, yolda rast geldiği çapkınların buna işaretler ettiklerini, lakırdı söylediklerini, omuz vurdıklarını bırakalım da ilerisine bakalım.” (Sami, 1999; 54)

Tal'at kadın kıyafetine girerek nakış öğretmeni Şerife Hanım'ın evine gider, kendini tanıtır ve ilk dersi alır. Dersi bittikten sonra aynı kıyafetle dışarı çıkar. Dışarıda kalemden bir kişi ile karşılaşır. Bu adamın tacizi Tal'at'ın ağzından kadınların toplum içinde yaşadığı sıkıntının dile getirilmesine ve bu davranışları sergileyen erkeklerin düştükleri durumun vahametinin anlatılmasına vesile olur. “Talât bu sözleri kitaba veya duyduklarına göre söylemez, yazar onları Talât'ın bizzat kendi tecrübesinden çıkarır.” (Enginün, 2010; 191) Böylece bu durumun gerçekliğini ve etkileyciliğini arttırmış olur.

Tal'at, erkeklerin kadınları kukla derecesinde gördüklerini ve onların yolda rahatça yürümelerine engel olduklarını fark eder ve bunu rezillik ve edepsizlik olarak değerlendirir. Ona göre erkekler tanımadıkları bir başka erkeğin yüzüne bakmadığı gibi onlarla konuşmaya da ça-

lışmaz. Hâlbuki erkekler tanımadıkları kadınların yüzlerine güler onlarla konuşmaya çalışır, kovulsalar dahi onları rahatsız etmeye devam ederler. Erkekler kendilerini eğlendirmek için kadınların canlarını sıkırlar ve onların rahatça yürümelerine ve eğlenmelerine izin vermezler. Bu da erkeklerin kadınları insan olarak görmediklerinin bir kanıtıdır. (Sami, 1999; 57)

Yazar, erkeklerin sokakta kadınlara sarkıntılıkla bulunmalarını kadının toplumsal yaşamda yer almasına karşı çıkan kesimin kendilerini haklı göstermek için kullandıklarını belirtir. Fitnat'a nakış dersi veren Şerife Hanım kızın evden dışarı hiç çıkarılmaması dolayısı ile sıkıldığını belirtir ve Hacıbaba'ya kızı komşuya götürmesini, seyre çıkarmasını tavsiye eder. Hacıbaba ise bu düşünceye karşı çıkar. Buna gerekçe olarak da Fitnat'ın erkekler tarafından rahatsız edileceğini öne sürer. Ona göre toplumda edep ve namus kalmamıştır ve seyir yerleri de “edepsiz”lerin “ırsız”ların alanları, “rezalet yerleri”dir. Kendisi erkek olduğu halde bu yerlere gitmekten çekindiğini söyler. (Sami, 1999; 50)

Şerife Hanım'ın alafranga yaşamın bunu icap ettirdiğine dair sözü üzerine Hacıbaba, toplumun alafrangalığı yanlış anladığını Batı'da böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade eder. Hacıbaba'ya göre Batı'da kadınlar erkeklerin buldukları yerlerde oturabilir veya yanlarında kocaları, ağabeyleri yahut babaları olduğu halde namuslarına bir sataşma olmaksızın bir yerde “vakar”la bulunabilirler. Hiç kimse onların yüzüne bakmaya dahi cesaret edemez.

Hacıbaba ile Şerife Hanım arasındaki konuşmada ilginç bir nokta ise Hacıbaba'nın Şerife Hanım'a “Hiç Kâğıthane'de, Veliefendi'de, öyle mahallerde hiçbir vakit bir madama gördünüz mü?”(Sami, 1999; 50) sorusuna Şerife Hanım'ın “Ben mi göreyim? Ben gider miyim öyle yerlere?..”(Sami, 1999; 50) şeklinde cevap vermesidir. Hacıbaba'yı Fitnat'ı dışarı çıkarması için ikna etmeye çalışan Şerife Hanım, Hacıbaba'nın cevaplarına karşılık bulamaz. “Şerife Hanım'ın Hacıbaba'ya vereceği cevap kalmadığından, bir-iki dakikalık bir sükûttan sonra kalkıp gider.” (Sami, 1999; 51) Yazar da Hacıbaba'nın tarafındadır ve Şerife Hanım'ı cevap veremez göstererek bu düşünceyi benimsediğini belli eder. Yazara göre erkekler kadınlara toplum içinde saygı gösterirse kadınlar da toplumda rahatça yer alabilirler ve Hacıbaba gibi kimselerin kadınların toplumsal yaşamda yer almamasına yönelik düşüncelerine bir dayanak vermemiş olurlar.

4. Eğitim

4.1. Karma Eğitim

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektepleri çoğunlukla kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim gördükleri kurumlardır. Kimi yerlerde sadece kız çocuklarının eğitim gördükleri sıbyan mektepleri de mevcuttur. 1847 yılında yayımlanan “Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hâceleri Efendilerine İta Olunacak Talimat” ile sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocukların birlikte eğitimine son verilir. Bunun yanında 21 Mart 1850 tarihinde Sultan Abdülmecit döneminde açılan Dârülmaârif birçok tepkiyle karşılaşır. Çünkü bu okulda kız ve erkek çocuklar birlikte eğitim görmektedir. Bir süre sonra bu okul muhalefete direnemez ve okulun yöneticisi Kemal Efendi Avrupa'ya kaçarken bu okul da eğitimine son verir. (Kamer, 2013; 26-27)

12 Ekim 1858 tarihinde Maarif Nezareti sadarete bir tezkere sunar. Bu tezkerede sıbyan mekteplerinde kız çocukları için ayrı bir mekânın gerekliliği üzerinde durulur. Bu tezkereye göre Sultanahmet semtinde bulunan yirmi altı sıbyan mektebinin öğrencilerinin kız ve erkek olarak ayrılması teklif edilir. 1868 yılında yayımlanan bir başka tasarıda yine kız ve erkek öğrencilerin sıbyan mekteplerine ayrı binalarda devam etmeleri teklif edilir. 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile erkek ve kız çocuklarının bir arada eğitim görmeleri yasaklanır. 1873 yılında denetimler sırasında bazı okullarda karma eğitimin yapıldığı tespit edilir ve gönderilen yazı ile öğretmenler ve halk uyarılır. (Kamer, 2013;27-29)

Görülebileceği üzere romanın yazıldığı dönem ve öncesinde kız ve erkek çocuklarının bir arada eğitim görmelerine dair tartışmalar ve kız ve erkek çocukların ayrı sınıflarda ya da okullarda eğitimlerine devam etmelerine yönelik alınan kararlar vardır. Toplumu yakından izleyen bir Osmanlı aydını olarak Şemsettin Sami de bu konudaki görüşünü romanının kişileri vasıtasıyla dile getirir. Saliha Hanım'ın annesi kızının okulda arkadaşları arasında kız erkek ayrımı yapmadan hepsini sevmesini tavsiye ve kız ve erkek çocukların bir arada bulunmasının bir mahzuru olmadığını ima eder. Saliha Hanım'ın babası kızının Rıfat Bey'i sevdiğini duyması üzerine onu şaka yollu utandırır:

“- Derste nasıl? O senden iyi okur değil mi?

-Yok bir dersteyiz. Beraber okuyoruz. Bizden iyi bilen yok. Hem de çok usludur. Hiçbir vakit biz ikimiz hocayı kızdırmayız. Birbirimizle de çok sevişiriz. Dersi birlikte okuruz.

- Sevişiyorsunuz! Sen onu seviyorsun, demek olur.

- Evet, çok severim.

Babam:

- Öyle mi? Maşallah! Hiçbir kız, bir çocuğu severim diyebilir mi? Yoksa şimdiden koca mı istiyorsun? Hakkın var a! Çünkü sen de ananı dinliyorsun ki, öyle diyor: “Kız bir güzel çocuk beğenmeli, almalı.” İşte, ananın efkârı bu. Sen de öyle yapıyorsun değil mi?..

Ben babamın bu sözünü işittiğim gibi, belime dek pancar kesildim. Ter içinde kaldım. Ne diyeceğimi bilmem. Anam beni bu halde gördüğü gibi, pederime:

- Aa!.. Bırak şimdi Allah aşkına! Kızımı utandırdın. Niçin sevmeyecek? Beraber mektebe giderler, beraber okurlar da sevmeyecek mi? O zaman hasetçi bir kız fena bir kız olacak.

Diyerek yanıma geldi ve beni okşayarak, öperek:

- Yok kızım yok, sen utanma, baban seni kızdırmak için söyler. Sen mektepteki şeriklerini sevmelisin. Kız olsun, oğlan olsun, hiçbir zararı yoktur, dedi.” (Sami, 1999; 16)

Saliha Hanım'ın annesi vasıtası ile yazar, kız ve erkek çocuklarının bir arada eğitim görmelerinin mahzurunun olmadığını ifade eder. Ayrıca yazar, Saliha Hanım'a bir arada eğitim gören öğrencilerin kız ve erkek ayrımı yapmaksızın birbirlerini sevmeleri gerektiğini aksi durumda "hasetçi" olacaklarını söyleyerek bu tartışmalarda kendi tarafını da göstermiş olur.

4.2. Kızların Devam Edebileceği Okulların Olmaması

Tanzimat Dönemi öncesi Osmanlı toplumunda eğitim sıbyan mektepleri, Enderun ve medrese çerçevesinde gerçekleştirilir. Kızların sıbyan mekteplerinden sonra gidebileceği herhangi bir eğitim kurumu yoktur. Kimi varlıklı ailelere mensup kızların konaklarında özel dersler almaları da o dönemin bir özelliğidir. Sıbyan mekteplerinin istenilen seviyeye gelmesi yolunda çalışmalar Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra 1845 yılında Abdülmecit tarafından başlatılır. Yayımlanan Hatt-ı Hümayun ile bu okulların süresinin dört yıl olması kararlaştırılır. 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile bu okullara devam etme yaşı erkekler için 6-10 kızlar için 7-11 yaşları olarak tespit edilir. (Kurnaz, 1991; 4-5)

Osmanlı Devletinde kız çocuklarının devam edeceği orta öğretim okulları 6 Ocak 1859 tarihinde açılan ilk kız rüştiyesi ile başlar. Bu ilk kız rüştiyesi İstanbul'da Sultanahmet semtindedir. 1859 yılında ilk kız rüştiyesi eğitim ve öğretime başladığında İstanbul'da on üç erkek rüştiyesi eğitime devam etmekteydi. 1871-1872 yılına gelinceye dek resmi kayıtlarda bir kız rüştiyesinden söz edilirken bu yıllarda birlikte sekiz kız rüştiyesi resmi yazılarda yer almaya başlar. (Kurnaz, 1991; 9-10) Kız teknik eğitiminin başlangıcı olarak Mithat Paşa'nın 1864 yılında ordunun dikim konusundaki gereksinimleri için açtığı ve öksüz kızların yer aldığı ıslahhane kabul edilir. (Kurnaz, 1991; 20)

Darümuallimât 26 Nisan 1870 tarihinde açılır. Darümuallimât iki bölümden oluşur. Birinci bölüm sıbyan ikinci bölüm rüştiye okulları için öğretmen yetiştirir. Sıbyan bölümü iki yıl iken rüştiye bölümü üç yıldır. Bunun yanında sıbyan ve rüştiye bölümleri de Müslüman ve gayri Müslim olmak üzere ikiye bölünür. (Kurnaz, 1991; 23) Kızlar için ilk idadi 13 Mart 1880 tarihinde eğitime başlar. Babıâli caddesinde kiralanmış bir konakta eğitime başlayan bu okul ilgisizlik nedeniyle iki yıl sonra kapatılır. (Kurnaz, 1991; 17-18)

Saliha Hanım on, on bir yaşına gelince yaşamak bağlayarak okuldan ayrılmak zorunda kalır. "-Mektepten nasıl çekileceğim?.. Nasıl yapacağım?.. Ben cahil kalacağım." (Sami, 1999; 21) dese de babası bunun toplumsal bir gereklilik olduğunu söyler ve kızların gidebileceği bir okulun bulunmamasını eleştirir: "Ne yapalım? İşte hâlâ kızlar için mahsus mekteplerimiz, kadın hocalarımız yok ki... Erkek mektebine on beş yaşında bir kız nasıl gidebilir?.." (Sami, 1999; 21)

Şemsettin Sami'nin "Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat" adlı eseri, 1872 yılında Hadika gazetesinde tefrika edilmeye başlanır ve 1873 yılında tamamlanır. (Kaplan, 2010; 66) Saliha Hanım, "yüzünde bir hüsn ü ânın harâbeleri nümâyan, elli-elli beş yaşında bir kadın" (Sami, 2002; 1) olduğu ve bu eserin 1872 yılını anlattığı varsayılırsa Saliha Hanım'ın sıbyan mektebinden sonraki yıllar 1827-1833 yıllarına karşılık gelir. Kızların sıbyan mektebinden sonra bir okula devam

etmeleri için ilk kız rüştiyesinin 1859 yılında açıldığı düşünülecek olursa Saliha Hanım'ın hayatı ile gerçek hayatın örtüştüğü görülür.

4.3. Eğitimin Yüce Değeri

1859 yılında açılan ilk kız rüştiyesi 1871-1872 eğitim dönemine gelinceye kadar resmi kaynaklarda bir tane görülür. 1871-1872 döneminde sekiz kız rüştiyesinde toplamda üç yüz on bir kız öğrenci bulunur. 1877 yılına gelindiğinde kız rüştiye sayısı bir artıp toplamda dokuz olurken bu okullara devam eden kız öğrencilerin sayısı iki yüz seksen dokuza düşer. 1882-1883 dönemine gelindiğinde kız rüştiyesi sayısı on olurken öğrenci sayısı dört yüz on sekize çıkar. 1887-1888 döneminde ise kız rüştiyesi sayısı on bir iken öğrenci sayısı dört yüz beş olur. 1877 yılına gelindiğinde bu okullardan mezun olabilen öğrenci sayılarına da ulaşılabilir. 1877 yılında dokuz kız rüştiyesinden sadece otuz beş öğrenci mezun olur. 1882-1883 döneminde on kız rüştiyesinden sadece altı öğrenci mezun olur. 1887-1888 döneminde on bir kız rüştiyesinden ancak kırk bir öğrenci mezun olur. (Kurnaz, 1991; 10-13) Bu da bu okullara kaydolan kız çocuklarının büyük bir kısmının bu okullara devam etmediğini gösterir.

1870 yılında açılan Darümuallimât'a devam eden kız öğrencilerle ve 1848 yılında açılan Darümuallimîn'e devam eden erkek öğrencilerin sayısının mukayesesi dikkate değerdir. 1876 yılında kızların gittiği Dârümuallimât'ta öğretmen sayısı sekiz, öğrenci sayısı ellidir. Erkeklerin gittiği Dârümuallimîn'de öğretmen sayısı on yedi öğrenci sayısı iki yüzdür. (Kurnaz, 1991; 25) Dârümuallimîn İstanbul'da 1848 yılında eğitime başlar. Bu okul 1909 yılına gelindiğinde İstanbul dışındaki okullarla beraber toplam yirmi dokuz olur. 1870 yılında açılan Dârümuallimât'ın sayısı ise Tanzimat dönemi boyunca biri geçmez. (Kurnaz, 1991; 27-28)

1880 yılında ilk kız idadisi açılmasına karşın 1906-1907 dönemine gelindiğinde eğitime devam eden resmi kız idadisi kalmaz. Bunun sebebini Şefika Kurnaz şu şekilde açıklar:

“Okulların böylesine az olmasının en önemli sebebi, okula ilginin fazla olmamasıdır. Çünkü, kızlar idadide okuyacak yaşa gelinceye kadar evleniyorlardı. Evlenmeseler bile, halk kızlarını o yaşta okula göndermek istemiyordu. Okutmak isteyenler de kız öğretmen okulunu tercih ederek, onları bir meslek sahibi yapmayı gaye ediniyordu.” (Kurnaz, 1991; 18)

Anlaşılabacağı üzere Tanzimat dönemi boyunca kızların devam edeceği okulların açılması adına gayret vardır. Lakin bu okullara düzenli olarak devam eden ve sonunda da mezun olabilen öğrenci sayısında istenilen seviyeye ulaşamaz. 1872 yılında tefrika edilmeye başlanan Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı romanında Şemsettin Sami'nin toplumda kız çocuklarının okutulmaması noktasında genel isteksizlik durumunu ortadan kaldırmaya çalıştığı görülür. Bunu da roman kişilerini okuma yazma bilmenin, eğitilmiş olmanın önemini gösterecek şekilde konuşturarak gerçekleştirir.

Şerife Hanım nakış dersi sırasında Fitnat'a Ragıbe'den söz eder. Ragıbe'nin okuma yazma bilip nakış bilmediğini ama bu işi yapabilecek yetenekte olduğunu ifade edince Fitnat, “- Ah... İnsan okumak-yazmak bildiği gibi, her şeyi kolay öğrenir. Ah!... Ben böyle kör kaldım!...” (Sami, 1999; 58) şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine Şerife Hanım, Ragıbe'nin Fit-

nat'a okuma yazma, Fitnat'ın da Ragıbe'ye nakış öğretmesi için Hacıbaba'dan izin alır. Bu durum karşısında Fitnat'ın düşüncesi okuma yazmayı teşvik edici mahiyettedir:

“-Ah... Ben okumak yazmak öğreneceğim... Sonra kitaplar, gazeteler alıp okuyacağım... İstedğim şeyi yazabileceğim... Oh... Ne güzel... Ne güzel!.. Ragıbe Hanım'la görüşeceğiz. Gâh konuşacağız... Gâh beraber gergefte işleyeceğiz... Gâh bana ders verecek... Ah... Şükür yarabbi! Yine ders okumaya başlayacağım! Ah, ders ne kadar tatlıdır! Ne vakit, ufaktım da mektebe giderdim, ders okurdum... Ne güzeldi o vakitler!.. Hele yine derse başlayacağız. Bakalım, Ragıbe Hanım ne türlü kız olacak... Güzel olacak, şüphem yok. Şerife Kadın o kadar metheder... Hem de Şerife Kadın öyle, göreni methedenlerden değil...” (Sami, 1999; 59)

Ragıbe ile Fitnat ilk defa bir araya geldiklerinde Ragıbe'nin elinden tutup Fitnat şöyle der: “-Estağfurullah!.. Ben size teşekkür etmeliyim ki sayenizde adam olacağım, okumak yazmak öğreneceğim. Yoksa siz murad ettiğiniz vakitte nakışı bir haftanın içinde öğrenirsiniz.” (Sami, 1999; 66) “Fitnat, dünyada iki adam seviyordu: Biri Tal'at ve biri Ragıbe Hanım.” (Sami, 1999; 74-75) Yazarın bu ifadesi “adam” kelimesi ile “insan”ı kastettiğini gösterir. Buradan anlaşılacağı üzere Fitnat'ın yukarıdaki sözleriyle yazar, okuma yazma bilmenin adam yani insan olmak ile eşdeğer olduğunu ifade eder.

Roman boyunca okuma ve yazma bilmenin ayırt edici özelliği vurgulanır. Fitnat ile Ragıbe Hanım konuşurken yanlarına Emine Kadın –Hacıbaba'nın analığı-gelir. Emine Kadın, Fitnat'ın kulağına söylemesine rağmen duyulacak şekilde şu şekilde konuşur:

“-Şerife Kadın'ın dediği kız bu mu? dedi.

Fitnat, gülerek:

-Evet, hanımefendidir, dedi.

-Okumak yazmak bilen bu a?

-Evet, evet.

-Ha... Maşallah! Bu yaşta o kadar okumak yazmak!.. Hem güzel de... Kime nasip olacak!.. Bunu alacak adam ne bahtlı!..”(Sami, 1999; 68)

Bu ifadelerle, okuma yazma bilen kişinin toplumdaki konumunun yükseleceği vurgulanır.

Şerife Hanım, Ali Bey'in konağında yetişmiş biridir. Ali Bey'in Zekiye Hanım için üzülmemesini ve biriyle evlenmesini tavsiye eder ve ardından Fitnat'ın özelliklerini sıralar. Bu noktada okuma yazma bilmenin ne kadar önemli olduğu Şerife Hanım'ın ifadelerinden anlaşılır: “Gel seni evlendirelim. Sana dür danesi gibi bir kız bulmuşum. Gayetle güzel, gayetle ırzlı, namuslu... Her şey elinden gelir. Nakışın pekâlâsını bilir. Hatta okumak-yazmak bile öğrenmiş...” (Sami, 1999; 86)

Şemsettin Sami, romanındaki kişiler aracılığı ile okuma yazma bilmenin, eğitilmiş olmanın kızlar açısından önemli bir meziyet olduğunu ifade eder. Ona göre eğitim, kızlar için insani bir gerekliliktir; eğitilmiş kızların kavrama gücü daha fazladır; eğitim görülen zamanlar insanın hayatının en güzel anlarıdır; eğitim kızların evlenme yolunda erkek tarafının önem verdiği bir kıstastır. Böylece yazar, toplumda kızların okuma ve yazma öğrenmesine dolayısı ile eğitimine yönelik bir farkındalık oluşturmaya çalışır.

4.4. Çocuk Yetiştirme

Haluk Yavuzer duyarlı, ulaşılabilir ve kabul eden anne kategorisindeki kadınların, çocuk sahibi olmayı kendilerine verilmiş bir hediye olarak değerlendirdiğini belirtir. Bu kategorideki anne, çocuğunu yakından izleyen ve onu kabul eden bir kişilik sergiler. (Yavuzer, 2015; 64) Anne ve babanın çocuğa aşırı düşkün olması onun kişiliğinin gelişimine olumsuz yansır. Kemal Çakmaklı, çocuğa aşırı düşkün aile içinde yetişen çocukların derdini dahi anlatamayan, toplumsal gelişimleri zayıf, her konuda destek bekleyen bağımlı bireyler olacağını belirtir. (Çakmaklı, 2009; 329) Bu konuda Sayar ve Bağlan şu tespitte bulunur: “Ailelerin her şeyi kontrol altında tutamayacaklarının farkında olmaları gerekiyor. Çünkü her şeyi kontrol altına almaya çalışan ebeveynlerin çocukları ileride kendi sorunlarıyla baş edemeyen bireyler olurlar.” (Sayar ve Bağlan, 2013; 159)

Saliha Hanım kocası Rıfat Bey, annesi ve babası ölmesine, dünyada oğlu Tal'at'tan başka kimsesi kalmamasına rağmen Tal'at'ı nazlı yetiştirmemeye dikkat eder. Her ne kadar oğlu eve biraz geç kaldığında hemen endişelense de bunu oğluna belli etmez.

“Tal'at akşam biraz geç kalsa “Aman, oğluma ne oldu? Oğlum daha gelmedi!” diye deli olurdu. Her ana oğlunu sevecek a. Lâkin bizim Saliha Hanım bir çok sebebe mebni oğlunu başka analardan pek çok ziyade severdi. Bununla beraber, Saliha Hanım'ın akl ü dirayetine bak ki, derûnundaki muhabbetini oğluna bildiremez, nazlı alıştırmaz. Çünkü malum a... öyle nazlı alışan bazı çocuklar... Gençler...” (Sami, 1999; 35)

Bunun içindir ki baba otoritesinden mahrum bir ailede annesi ve dadısı Ayşe Kadın ile büyüyen Tal'at, devlet kaleminde memuriyete ulaşacak denli eğitim alır. Fıtnat'ın üvey babası tarafından dışarıya çıkarılmadığını ve eve de görücü kabul etmediğini öğrenince bu sorunla kendi başına mücadele eder. Nakış öğretmenini takip ve kendisinin kadın olduğuna ikna eder, en nihayetinde de Fıtnat'ın evine girmeyi başarır. Tal'at'ın bu mücadelecisi tarafının kaynağı da annesinin onu yetiştirme tarzında gizlidir.

4.5. Arap Harfleriyle Türkçe Okumanın Zorluğu

Osmanlı Devleti'nde Arap harflerinin kullanımından dolayı oluşan sıkıntılardan ilk söz edenlerin başında Münif Paşa gelir. 1862 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de düzenlenen konferansta Münif Paşa, hareke olmadığı takdirde kimi kelimelerin okunamadığını belirtir. Özellikle önceden karşılaşılmamış ve manası bilinmeyen kelimelerin ve kimi özel adların okunmasının zorluğuna değinir. Bu durumun halkın eğitimi noktasında zorluk oluşturduğunu

ifade eder. Münif Paşa, Latin harflerinin okumayı kolaylaştırıcı bir özellikte olduğunu belirtir de bu harflerin kullanılmasına yönelik bir değerlendirmede bulunmaz. (Tongul, 2004; 105)

Münif Paşa'nın Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği konferanstan takriben bir yıl sonra Azeri şair Ahunzade Feth Ali, aynı cemiyete bir layiha gönderir. Burada o, Arap harflerinin okunmasındaki güçlükten söz eder. Önemli nokta ise bu layihada Ahunzade Feth Ali'nin bu harflerin kullanılmasında dini bir mecburiyetin olmadığını ve yeni bir harf sisteminin kullanılabilceğini belirtmesidir. (Tongul, 2004; 105)

Harflerin oluşturduğu güçlüklerin belirtilmesi noktasında Namık Kemal ile Melkum Han arasındaki tartışma önemlidir. Hürriyet gazetesinde görüşlerini belirten İran elçisi Melkum Han, Arap harflerinin oluşturduğu güçlükleri ve bu harfler üzerinde kimi düzenlemelerin yapılması gereğini ifade eder. Namık Kemal her ne kadar eğitimde karşılaşılan zorlukların harflerden çok bilgisizlikten kaynaklandığını söylese de harflerde bir düzenlemenin yapılabileceğini vurgular. (Tongul, 2004; 105-106)

1862-1876 yılları arasında Şinasi'nin, geliştirdiği yeni bir yazı türünü gazetesinde kullanması, Ebüzziya Tefvik ve Ali Suavi gibi isimlerin harflerin basitleştirilmesi yönünde görüşler belirtmesi Arap harflerinin kullanımı üzerinde durulmasını sağlar. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı aydını, Arap harflerinin Türkçenin özelliklerini yansıtmadığını ve bu konuda çalışmaların yapılması gerektiğini fark eder. (Tongul, 2004; 106)

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra Türk diline bilimsel yaklaşan isimlerden biri Şemsettin Sami'dir. 1881 yılında yayımlanan Lisan-ı Türkî-i Osmanî başlıklı makalesinde Şemsettin Sami, Osmanlı adı verilecek bir milletin olmaması dolayısı ile Osmanlıca adında bir dilin de olmadığını, bu dilin adının Türkçe olduğunu belirtir. (Gariper, 2011; 45) “Şemsettin Sami daha 1880'de, çıkarmakta olduğu “Hafta” mecmuasında (Sayı:13) “Lisan-ı Türkî-i Osmanî” başlıklı makalesinde gerek Türk milletini, gerek Türk dilini ve gerek Türk tarihini hep müstakil olarak ele almış(tır)” (Sevük, 1951; 191)

Şemsettin Sami 1881 yılında yayımlanan “Kitabet-İnşa” başlıklı makalesinde okullarda yazı yazmanın öğretilmediğini, devlet dairesinde hiçbir şey bilmediği halde kâtip olmuş cahillerin ve “ümme âlimlerin” var olduğunu söyler. O, öncelikle gramer, sentaks ve yazı yazma kurallarının bir araya getirilmediğini ve bundan dolayı da okullarda bu alanda eğitimin verilemediğini ifade eder. Ona göre insanlar marangozun yanında çırağın yetişmesi gibi devlet kalemlerinde kâğıda yaza yaza yazı yazmayı öğrenmektedirler.

İkinci olarak Şemsettin Sami, yazı dilimiz ile konuşma dilimiz arasında bir uçurumun varlığından söz eder. Bunun sebebi de Arapça ve Farsça kuralların dikkate alınarak yazı yazılmaya çalışılmasıdır. Halbuki dilimizin özellikleri bu iki dil ile uyuşmamaktadır. Bir başka sebep de resmi ve özel yazılarda kullanılmak suretiyle “âdet hükmüne girmiş” acayip tabirlerin varlığı ve dilin kendi özelliğine uyan ibarelerin yanlış kabul edilmesidir. (Özön, 1941; 447-448) Şemsettin Sami 1897 yılında Tercüman-ı Hakikat gazetesinde “Lisan ve Edebiyatımız” başlıklı makalesinde şöyle der: “Dedik, gene tekrar ederiz: Lisanımız pek güzel bir lisanıdır. Söylediğimiz gibi yazsak ve o şive ve kaide dairesi içinde düzeltilme ve ilerlemesine çalışsak, lisanın

güzelliğe uygun mükemmel bir edebiyata mâlik olacağımıza da şüphe yoktur.” (Sevük, 1951; 191)

Şemsettin Sami'nin bu düşüncelerinin 1872 yılında tefrika edilen Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ta yer aldığı görülür. Bu romanda gençlerin Kur'an-ı Kerim'i birkaç defa okumalarına karşın Türkçe yazılmış ifadeleri okuyamadığı vurgulanır. Tal'at, Ragıbe Hanım kıyafetiyle Fitnat'a ders verirken okuma hızından onun “Kelâm-ı Kadim”i birkaç defa hatmettiğini anlar. Lakin Fitnat Türkçe ve harekesiz yazıları okumakta zorlanmaktadır: “-Cüz'leri okuyabilirim, fakat Türkçe bir şey olursa ve hususiyle harekesiz bulunursa, onları kolay okuyamam.” (Sami, 1999; 73) Böylece Şemsettin Sami harfler konusunda var olan tartışmalara da değinmiş olur.

5. Batıl İnançların ve Masalların Sonu

Şemsettin Sami'nin yaşadığı dönemde Osmanlı aydınları arasında akılcılık öne çıkan unsurlardan biridir. 19. yüzyılda Mekteb-i Harbiye, Darülmaarif, Mekteb-i Tıbbiye, Galatasaray Sultanîsi gibi okullarda Batı eğitim ve kültür unsurları yeni neslin ve dolayısı ile Osmanlı aydınının zihin dünyasının şekillenmesinde etkili olur. Pozitivizmin Fransa'da rağbet gördüğü bir dönemde bu ülkeden getirilen kitaplar ve öğretmenler özellikle tıbbiyede dinin etkisiyle şekillenmiş Osmanlı toplumundan farklı düşünen insanlar yetişmesinin zeminini hazırlar. (Moran, 2003; 21-22)

Dönem kadar Şemsettin Sami'nin yetişme koşulları onun akılcı ve rasyonalist bir zihniyete yakın olmasında önemli bir unsurdur. O, doğduğu Fraşer'den anne ve babasını kaybettikten sonra ağabeyi ile Yanya'ya yerleşir ve Yanya'da bir Rum Lisesi olan Zossimaia Skoli adlı okula yazılır. Bu okulda Şemsettin Sami, Rumca, Eski Yunanca, Latince, Fransızca ve İtalyanca öğrenir. Bunun yanında tarih, matematik, astronomi gibi pozitif bilimlerde bilgi dağarcığını geliştirme imkânı bulur. (Öztürk, 2014; 11) Öğrenmiş olduğu Batı dilleri vasıtasıyla Batı düşünce dünyasına vakıf biri olarak “Cep kitaplarında (Yer, Gök, Kadınlar) işlediği konulardan hareketle onu pozitif bilimleri önceleyen rasyonalist biri olarak tanımlayabiliriz.” (Öztürk, 2014; 12)

Şemsettin Sami “Şiir ve Edebiyattaki Teceddüd-i Ahîrimiz” adlı yazısında devrin eğitim anlayışı içinde yetişen yeni neslin akla ve mantığa uymayan inançlardan ve bu inançlardan kaynaklı edebi eserlerden zevk almadığını belirtir. Burada altı çizilmesi gereken nokta dünyayı yeni bir göz ve anlayışla kavrayan yeni bir neslin geldiğidir:

“Asrımızın icap ve ihtiyacına göre tahsil görmüş bir adam Fuzulî'nin Leylâ ve Mecnûn manzumesini – şiiri ne kadar üstâdâne olursa olsun- okumaktan lezzet duyamaz, okursa âsâr-ı atîka kabilinden olarak okur; yoksa Mecnûn'un etrafında toplanmış kurt ile kuzu, arslan ile ceylân gibi muhtelif hayvanların ortasında oturup onlarla lâkırtı ettiğini veya Leylâ'nın mumla konuştuğunu bir ufak çocuk bile severek ve beğenerek okuyamaz.” (Sami, 1994; 322-323)

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı romanda akılcı ve rasyonalist düşünce yapısı içinde yetişen insanların toplumda ön plana geçerken batıl inançlar ve masallar çerçevesinde hayatı algılayan insanın toplumsal sahneden çekildiğini görmek mümkündür. Romanın ilk sayfalarında Tal'at,

Saliha Hanım ve Arap Ayşe Kadın bir aradadır. Saliha Hanım, Tal'at'ın düşünceli olduğunu fark eder. Her zamankinden farklı olarak Tal'at okuduklarını annesi ve Ayşe Kadın'a anlatmaz. Annesi oğlunun bu durumunun sebebini sorduğunda Tal'at, baş ağrısından söz eder. Saliha Hanım derhal kendisini bir hekime göstermesi gerektiğini söylediğinde devreye Ayşe Kadın girer:

“-Aman büyük hanım, bu hakımlar! Baş agrisi hakım eyi yabmaz, okutmali ha? Baş iyi olmak ister, baş agrisi gıtmak ister, okutmali, ha ne ya hanım. Gaşan sene bana nasıl sitma galdi! Uş ay sitma... Hakım galur gıdar, hab verir, hem ne hab! Zehir! Şok def'a boğazıma galdi. İlâhi yarabbi! Ne şakdi ben o hab ile... Hab adamı eyi eder mi? Hab sitmaya ne yabar? Sonra, Allah razı olsun, bizim abla galdi, beni gordi, tanimadi; o attı pencereden... Beni aldi, Kocamustafabaşa'ya goturdi. Orada bir herif var amma onun nefesi menşur! Heb İstanbul ona gıder. Amma sitma, yalnız sitma eyi eder o. Baş agrisine, haşka şeye karişmaz. Beni okudi, bağladı... İşte hag hâlâ kolumda duruyor. Hiş o vakıttan beru ben sitma görmedi.”(Sami, 1999; 2-3)

Ayşe Kadın'ın bu sözlerine Saliha Hanım itibar etmez. Bunu ifade ederken gerçekte yazarın da bu tür inançlara itibar etmediği buna benzer sözleri “laklakıyyat” olarak değerlendirdiği görülür: “Dadı nefese dair ne kadar söylese doymaz. Lâkin ko söyleyin! Saliha Hanım, bu türlü itikada çok mübtela olmadığından, Arab'a yukarıdaki cevabı verdikten sonra, ne o ve ne Tal'at dadının laklakıyyatına kulak asmayıp, biri biriyle söyleşmeye başladılar.” (Sami, 1999; 3) Saliha Hanım'ın “-Aa! Dadı, o şeylere sen ben inanırız, şimdiki gençler inanmaz; boşuna yorulma.” (Sami, 1999; 3) ifadeleri ile yazar, batıl inançlara sahip insanların devrinin geçmekte olduğunu da belirtir.

Fitnat'ın üvey babası Hacıibaba'nın analığı yaşı yetmiş geçmiş, saçları bembeyaz, ağzında bir dişi kalmamış, burnunun ucu ağzını kapatmış bir kadın olarak anlatılır. Bu kadının evde görevi Hacıibaba'ya bir kap yemek hazırlamak ve odasını düzenlemektir. Fitnat, Tal'at'ın saat dört ve onda cumbanın önünden geçtiğini anladıktan sonra bu saatler yaklaştığında cumbada dışarıyı izlemeyi âdet haline getirir. Emine Kadın “-Kızım, pencerede oturma, seni görürler de, nazar var, sihir, yaparlar... Aa!.. Kızım, sihirden, nazardan neler olur, neler!..” (Sami, 1999; 48) şeklinde Fitnat'ı uyarır. Yazar bunu şu şekilde devam ettirir: “Vesair buna dair, binlerle hikâyeler, söyler idiyse de faide vermezdi.”(Sami, 1999; 48) Böylece bu inançların hükmünün gençlerde tesiri olmadığı gösterilir.

Emine Kadın'ın Fitnat'ın boynunda bulunan “nüsha”nın onu nazardan koruduğuna inancı tamdır. “Ama, kızın bir nüshası var! Merhum anası bir nüsha bırakmış ki, nazardan, cinden, her fenalıktan saklar. O nüshayı hiçbir dakika boynundan çektiğim. Ne nüsha!..” (Sami, 1999; 49) Romanın sonunda bu nüshanın Fitnat'a annesi Zekiye Hanım tarafından yazılmış bir mektup olduğu ortaya çıkınca Emine Kadın'ın bu nüshanın etkisine yönelik inancı da çürütülmüş olur.

Hacıibaba'nın analığı Emine Kadın, Fitnat'a masallar anlatır. Masala o denli dalar ki Fitnat hatırlatmasa masalı bırakıp ev işlerine dönmez. Hacıibaba onun bu durumunu bildiği için yemekte bir kusur bulduğunda “Seni masallar bırakmaz ki bir iş yapasın!”(Sami, 1999; 42)

TİDSAD

şeklinde Emine Kadın'ı azarlar. Emine Kadın, Hacıbaba ile konuşurken sözü bir masala getirdiğinde Hacıbaba “Yemeğe bak... Yemeğe!.. Yemek yanacak! Masal istemem” (Sami, 1999; 43) şeklinde kadını azarlar.

Emine Kadın sabahları Fıtnat'ın odasına gelip ona masal anlatmaya başlasa da genç kız onu dikkate almaz: “ Emine Kadın dahi, ihtiyarların adeti üzere pek erken kalkıp, eve biraz nizam verdikten sonra, Fıtnat'ın yanına gidip masal söylemeye başlar idiye de, Fıtnat bu masallara çok dikkat etmeyip, dikkati gergef ve dikişindeydi.” (Sami, 1999; 45) Aşağıdaki alıntı masalların Fıtnat gibi gençler nezdinde değerini kaybettiğini gösterir. Yazar ölümün eşiğindeki Emine Kadın ile birlikte masallar devrinin bittiğini ima eder:

“(...) Fıtnatı kendi aleminde, kendi gergefiyle, kendi dikişiyle şöyle eğlenirdi ki, onları bırakıp bir misafirle konuşmak, söz bulmaya kendini zorlamak, kendisi için adi bir azab olacaktı. Hatta, Emine Kadın'ın masallarını dahi, çok defa, dinlemeye vakit bulamazdı. Emine Kadın, işsiz kaldığı gibi, vira masal söylemekten vazgeçmezdi ya. Fakat dinleyen yoktu.” (Sami, 1999; 46)

Fıtnat, Saliha Hanım hatta Hacıbaba -Batı'da ve Osmanlı'da kadının durumunu karşılaştırabilen ve Şerife Hanım'ı susturan biridir- 1839 sonrası Osmanlı bireyini temsil eder. Ayşe Kadın ve Emine Hanım ise 1839 öncesi Osmanlı insanıdır. Şemsettin Sami, batıl inançlara ve eski edebiyatın bir uzantısı masallara rağbet eden kişileri bu yaşlılardan seçer. Böylelikle yazar, Ayşe Kadın ve Emine Hanım gibi insanlarla birlikte bu türden inançların sonuna gelindiğine dair düşüncesini ifade etmiş olur.

6. Tabiat

İlk çağ Yunan filozofları tabiatı değerlendirirken maddenin canlılığını yani hylozoist bakış açısını dikkate alır. Bu dönemin birçok filozofu her varlığın bir ruhu olduğu kanaatine ulaşır. Bunlar aynı zamanda ruhun ince atomlarca oluşturulduğunu ifade ederler. (Düzgün, 2010: 325-326) Aristo, nesnelere hareketlendiren etkenin tabiatın özünde var olduğunu düşünür. Böylece o, tabiatın kendi kendine hareket edebildiği sonucuna ulaşır. Bu anlayış, tabiatın canlı olduğu gibi akıllı olduğunu da beraberinde getirir. Bu akıl, tabiatın düzenli ve amaçlı davranan bir organizma olduğu kanaatini oluşturur. (Arslan, 2007; 13)

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat adlı romanda tabiatın hylozoist bakış açısıyla yer aldığı görülür. Ali Bey eşi Zekiye Hanım'ı konağından kovduktan sonra bir gece eşini rüyasında görür. Bu rüyanın etkisiyle uyanan Ali Bey, bahçeye bakan bir pencerenin önüne gelir ve manzarayı seyredalar. Bu noktada yazarın tabiatı, insanlara manzara sunan bir unsur olarak anlatması dikkat çekicidir. “Ali Bey, bir taraftan, gördüğü rüyanın ve diğer taraftan tabiatın gösterdiği bu güzel manzaranın te'siriyle, pencerenin yanında oturmuş, (...)” (Sami, 1999; 81)

7. Esaret

Esaret, Doğu edebiyat ve kültüründe yüzyıllar öncesinden var olan bir unsurdur ve Tanzimat dönemi yazarlarına “yerli ve köklü” konu sahası verir. Bununla birlikte bu dönem yazar-

ları, esareti duygusal yönden işlerken, “erişme ve ikbal hırsı” bağlamında değerlendirmezler. (Tanpınar, 2008; 268-269) Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ta Şemsettin Sami de esarete yer verir. Bu konuda Orhan Okay şu tespitte bulunur: “Tanzimat Edebiyatı içinde yer yer rastladığımız kölelik meselesi, bu hikayede de fazla dikkati çekmeyecek şekilde tenkide uğrar. Aslen Arap olan Ayşe Kadın, memleketinden kaçırılışını bir hasret duygusu içinde hatırlar.” (Okay, 1990; 82)

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ta Saliha Hanım ile Ayşe Kadın geçmişten konuşurken söz Ayşe Kadın'ın yaşına ve memleketine gelir. Ayşe Kadın, bu noktada esir edilişini hatırlar:

“Ne bilir ben, hanım. Ben ufak kız idi. Mamlakatta ana var, baba var, karındaş, büyük kız karındaş, ev dolu benim. Bir gün, ben başka kızlar beraber seyre şıkdi. Kasabadan uzak, uş saat, dört saat uzak... Orada uş adem galdi. Ecederha gibi at binmiş. Uzun sungu elde. Bizi aldı. Ammâ aldatti bizi, “Anaya gıder babaya gıder”, dedi. On gün, on beş gün gıtdık, Mısır'a galdık! Ah Mısır! Büyük kasaba, güzel. Başka kız Mısır'da sattı. Beni aldı, gamiye kodi, Tunus'a goturdi. Tunus'da güzel kasaba. Ah, Tunus'ta beni sattı. Bir efendi aldı. Büyük efendi. Büyük saray var. İki yuz hâlâyık arab... Bayaz... Uşak, kul şok... Atlar ne kadar... Ne kadar... Kırk sofrta, elli sofrta kurulur her gün. Orada yırmi sene oturdi ben. Sonra âzad oldi. Buraya galdi. Şimdi kaç sene oldi hanım aman?” (Sami, 1999; 6)

Yazar, esirlerin de kendilerini seven kişilerden müteşekkil bir aileye sahip oldukları gerçeğini vurgular. “Ufacık bir kız. Mamlakati az hatırlar. Ammâ baba, ana beni şok sever o vakit. Bana gerdanlık yabmış, küpe yabmış, bilezik yabmış. Heb gumuş, bayaz” (Sami, 1999; 6) Bu insanlar “ejderha gibi ata binmiş” insanlar tarafından annelerinden, babalarından, kardeşlerinden ve kız kardeşlerinden koparılmakta ve aradan kırk sene geçse de unutamayacakları bir hasreti yüreklerinde hissetmektedirler.

SONUÇ

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat adlı romanda Şemsettin Sami'nin öncelikle Osmanlı toplumundaki değişimin bireylere yansımaları aktardığı görülür. Yazar, karşılaştığı sorunları iradeleri ve gayretleri ile çözen, toplum karşısında varlığını kabul ettirmeye çabalayan bireyleri ele alır. Şemsettin Sami'nin evlilik bağlamında kanaatlerini romanın kişileri aracılığı ile dile getirdiği fark edilir. Roman kişileri erken yaşta evliliğin, görücü usulün kabul edilemez olduğunu vurgularlar. Bunun yanında evliliklerin sıhhati için evlenen kişilerin maddi ve manevi bağlamda eşit, birbirlerine davranışlarında sabırlı olmalarının altı çizilir. Ayrıca nikâh kıyan kişilerin evlenecek kadının yüzünü görmediği takdirde istenmeyen evliliklerin oluşmasına neden olacakları da altı çizilen bir husustur.

Evlilik bağlamında birbirlerini seven kişilerin sevgilerinin görmezden gelinmemesi ve çiftler arasında yaş farkının olmaması gerektiği belirtilir. Şemsettin Sami, eserinde erkeklere evlilik konusunda verilen kimi hakların kadınların hayatlarını mahvettiğini, bir evliliği hiç yoktan sona erdirebildiğini ifade eder. Bu ise kadınların, erkeklerin ve toplumun nazarında bir kıymetinin olmadığını bir göstergesidir. Bu değersizliği daha açık göstermek için yazar, Tal'at'ı

kadın kılığında tacize uğratır. Erkeklerin kadınları sokakta rahatsız etmesinin kadınların toplum içinde bulunmasına karşı kesimin eline önemli bir koz verdiği de belirtilir.

Romanda karma eğitimin desteklemesi, kızların gidebileceği okulların yokluğunun vurgulanması, kızların eğitime teşvik edilmesi önemlidir. Annelerin çocuklara nasıl davranacağı konusunda örnek verilmesi ve Arap harfleriyle Türkçe okumanın zorluğunun dile getirilmesi altı çizilecek başka bir husustur.

Romanda dönemin ve aldığı eğitimin etkisiyle Şemsettin Sami'nin batıl inançlara ve malsallara karşı olduğu görülür. Bu bağlamda yazarın yaşlı ve toplumdaki değişime ayak uyduramamış insanlar üzerinden bu inançları ve kültürel yapıyı önemsizleştirdiği fark edilir. Yine Şemsettin Sami'nin dünya görüşünün etkisiyle tabiatı canlı bir varlık olarak eserine dahil ettiği tespit edilir. Bunun yanında yazarın esarete karşı bir tavır takındığı da belirlenen hususlardan bir diğeridir. O, Ayşe kadın aracılığı ile kölelerin de insani duygulara sahip olduklarını vurgular.

KAYNAKLAR

- ARSLAN, İshak (2007). Günümüz Tabiat Felsefesinde Bilim-Felsefe-Din İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balcı, Yunus (2015), "Tanzimat Dönemi Roman ve Hikayesi", (Ed. M. Kayahan Özgül), Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2. Baskı, s. 41-74, Ankara.
- Çakmaklı, Kemal (2009), Aile İçi İletişim ve Sosyal Sağlık, Nobel Tıp Kitabevleri, 1. Cilt, 5. Baskı, İstanbul.
- Dilber, Kadir Can (2013), Türk Romanında Roman Sanatının Ele Alınışı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- DÜZGÜN, Şaban Ali (2010), "Tabiat", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 39. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (2010), Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923), Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Gariper, Cafer (2011). "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri", (Ed. Ramazan Korkmaz), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839- 2000), Grafiker Yayınları 6. Baskı, Ankara.
- Kamer, Selman Tunay (2013), Türk eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaplan, Mehmet (2010). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2, 8. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz, Şefika (1991), Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Moran, Berna (2003), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.

- Okay, M. Orhan (1990), Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları Tanzimat Edebiyatı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Özön, Mustafa Nihat (1941), Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Maarif Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Muammer (2014), Şemsettin Sami'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sami, Şemseddin (1999), Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sami, Şemseddin (1994), "Şiir ve Edebiyattaki Teceddüd-i Ahîrimiz", Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III, (Haz. Kaplan, Mehmet; Enginün, İnci; Emil, Birol; Kerman, Zeynep), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sayar, Kemal; Bağlan, Feyza (2013), Koruyucu Psikoloji, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Sevük, İsmail Habib (1951), Tanzimat Devri Edebiyatı, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2008), XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Tongul, Neriman (2004), "Harf İnkılabı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 33-34, s. 103-130, Ankara.
- Yavuzer, Haluk (2015), Mutlu Kuşaklar Yetiştirmek İçin Anne Olmak, Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.